UNA RESSENYA D'IDENTITAT (PÉREZ MONTANER LECTOR D'ESTELLÉS)

Salvador Company

"Ens retorna l'espill fragments dispersos
del que fou i el que no fou"

JAUME PÉREZ MONTANER

LA CRÍTICA, DEIA RICARDO PIGLIA EN UNA entrevista citant Wilde, és una de les formes modernes de l'autobiografia; però l'autobiografia, deia Paul de Man, com l'autoretrat, només pot dur-se a terme com a desfiguració. En aquest sentit, la crítica és també una ressenya d'identitat: un seguit de senyes pròpies que només oferim indirectament, desfigurades, amb els traços idiosincràtics amb què mirem de reproduir el rostre d'un altre. Tot sovint d'algú que ens ha influït força i de qui ens hem aconseguit distanciar suficientment com per a fer-lo nostre. Així doncs, partint d'aquesta idea, que 'Tota crítica és crítica d'una obra i crítica de si mateixa' (MARTÍ MONTERDE 2002: 74), aquest breu paper 'que no podrà evitar recaure en el mecanisme al·ludit' tractarà de mostrar que *El Mural com a fons (la poesia de Vicent Andrés Estellés)* és tant un magnífic assaig sobre el poeta de Burjassot com, sense voler o sense adonar-se'n, una discreta ressenya de la identitat, si més no literària, del seu autor.

'Amb Fuster i Estellés', escriu Pérez Montaner (2009: 29), 'la literatura catalana del País Valencià abandona el provincianisme i esdevé moderna, universal, al nivell de la literatura que s'escriu en altres països i altres llengües'. I de la mateixa manera que l'assagista i el poeta esmentats suposen una obertura al present, i al futur, de les nostres lletres, formen part, com no podia ser altrament, d'una tradició que, respectivament, parteix de Montaigne i d'Ausiàs March, com s'ha dit tantes voltes. Poques, però, pel que fa a l'autor del *Llibre de meravelles*, amb la precisió i la concisió d'aquest paràgraf:

> Estellés és, a més del principal poeta després del nostre gran clàssic, l'hereu més directe i conscient d'aquella poesia directa, turmentada i confessional; l'hereu d'una dicció franca i sense concessions, d'uns referents poètics personals i vivencials, com aquells símils i imatges, tan freqüents en els dos escriptors, derivats del treball corrent i quotidià o de la pròpia i concreta experiència, dels quefers domèstics o de les converses del carrer, del record individual o col·lectiu que és, al capdavall, la base de tota la poesia (Pérez Montaner 2009: 65).

Pel que fa a Joan Fuster, no cal insistir gaire en la línia directa que el relaciona amb el pare de l'assaig, Michel de Montaigne. Doncs bé, si aquesta línia en què els hereus literaris, com explica Pérez Montaner amb Harold Bloom, homenatgen tergiversant i tergiversen com a homenatge, culmina a casa nostra i, tocant a l'assaig amb Josep Palàcios, em sembla que, en poesia, és en la tasca com a poeta de l'autor de l'assaig de què parlem en qui culmina el mestratge-apropiació que va del gran Ausiàs al gran Estellés.

Ningú que els haurà llegit no podrà negar que, a primera i fins i tot a segona vista, poques obres són tan diferents com la de Palàcios i la de Fuster o la de Pérez Montaner i la d'Estellés. Tanmateix, quan llegim alguna de les coses que diu l'autor de l'assaig sobre el poeta de Burjassot, ens adonem que, amb tota la raó si bé indirectament, no deixa de parlar, si fa no fa, d'ell mateix. Heus ací un exemple:

> Aquest és un dels principals valors de l'obra d'Estellés, la sàvia conjugació d'alta poesia, pouada en els clàssics, i la presència en els seus versos de la realitat viscuda o imaginada, que tot plegat el converteix en poeta inimitable o de difícil imitació; un 'poeta fort', en el ple sentit de l'expressió de Harold Bloom, com ben pocs en la nostra literatura de tots els segles, capaç de resumir en la seua obra tota una llarga tradició literària i obrir-se agosaradament al futur a noves i fulgurants propostes (Pérez Montaner 2009: 36-37).

És a dir, que tant en Estellés com en Pérez Montaner hi ha un coneixement directe dels referents literaris de la nostra tradició, l'occidental, ensems amb una memòria, més que no una consciència, de la classe social d'on es prové, la qual cosa els permet obrir-se a agosarades propostes de sentit. Si a això, en el cas del poeta de l'Alfàs, afegim les lectures ben païdes dels grans de la crítica i la teoria, especialment de la francesa i l'anglosaxona, i en concret del mencionat Bloom, a més del solatge de la psicoanàlisi lacaniana, tindrem la mesura de la semblança i la diferència entre ambdós poetes. De

fet, si 'la poesia d'Estellés, amb el seu manifest èmfasi en el desig i la passió o en la plasmació eròtica de les relacions humanes i de la mateixa vida, es presenta necessàriament com a desmitificadora, a la seua manera, d'unes concepcions idealistes i burgeses que es distingeixen sobretot per tractar d'entronitzar la representació estètica com a valor etern i sublim, com una superestructura per damunt de les anomenades 'baixes passions' o com una forma de sensualitat incontaminada i desproveïda de desig', la de Pérez Montaner, afegint la concepció lacaniana de les pulsions humanes i tota una sèrie d'influències poètiques diverses, generalment anglosaxones, també 'esdevé renovadora i subversiva per a una societat que mai no ha volgut remoure les aigües del seu conformisme' (Pérez Montaner 2009: 99 i 100). Al meu entendre, potser és aquesta, juntament amb el tast fort i directe, inesborrable, de la terra, una terra literal i figurada, on s'ha viscut la infantesa, la principal característica en comú de dues obres poètiques tan diferents com les d'Estellés i Pérez Montaner. Per això quan diu que 'en la reconstrucció d'allò perdut i irrecuperable arrela la tensió inicial en el poeta, com una necessitat imperiosa d'escriure i de reviure, com una fortíssima vivència d'allò que fou possible i que només es pot realitzar en l'escriptura' (Pérez Montaner 2009: 106) és evident per a qualsevol lector, per exemple, de *L'oblit*, o de *Solatges*, que l'assagista està parlant també d'ell mateix com a poeta; o com quan diu, parlant de *El Mural del País Valencià*, que cert poema 'sembla resumir en algun dels seus versos aquesta simbiosi tel·lúrica, tan evident i tan característicament estellesiana, entre la terra, els productes de la terra i de la mar, i els seus poemes, la seua personalitat més profunda' (Pérez Montaner 2009: 140), la qual cosa és estrictament certa, d'una manera radicalment diferent, en el sentit que hem apuntat adés, en més d'un poemari de l'autor de l'assaig. Com també ho és que, llegint ambdós poetes, trobem per camins d'allò més diferents, fins i tot oposats, 'la mirada sempre sobre la terra, amorosa i precisa, i el pou insondable del record; o simplement la mirada profunda del poeta que ja porta en les pupil·les l'atzagaia insistent i penetrant de la memòria individual i col·lectiva i el llampegueig sobtat i inèdit del record'. Perquè aquesta terra, com el port dels poemes mariners d'Ausiàs March, és 'aquell lloc impossible que es crea a partir del buit inherent a tota creació artística'. No debades, i per vies ben distintes, en ambdós poetes hi ha 'aquell estremiment emotiu que és capaç de connectar el poeta amb la col·lectivitat i que intueix que la seua emoció pot ser comu-

Amb J. Pomar, Vidal Ferrando, P. Ons, J. Ballester, F. Parcerisas, V. Llorca, A. Artís-Gener i J. Fuster. Cullera, 1990

nicable' (Pérez Montaner 2009: 143, 153 i 200). En resum, com ens diu l'assagista parlant d'Estellés, d'ell mateix i dels poetes 'forts' en general, i alhora en singular:

> El poeta refà o reconstrueix la vida mitjançant la memòria i el record; una vida que és ja més que el simple resum de les seues vivències personals, perquè embraça indiscriminadament records íntims, absències i memòries col·lectives, experiències sensorials i lectures d'altres poetes. (Pèrez Montaner 2009: 108)

Per tant, si en els versos de Jaume Pérez Montaner, com en els de Vicent Andrés Estellés, hi ha 'la decidida voluntat de convertir en poesia els aspectes més recòndits o els aparentment més superficials i elementals, més 'poc poètics', de la realitat, com una decisió prometeica d'aprehendre i tancar-la en els seus versos', és perquè ambdós, de manera diversa, parteixen d'una visió paròdica de la realitat, que implica també una actitud crítica envers la pràctica literària de la seua època i exigeix imperativament una actualització del llenguatge poètic' (Pèrez Montaner 2009: 123 i 121). En el cas del nostre autor, una actualització, paradoxalment, que implica la superació de cert estellesianisme epigonal, però no sols: caldria determinar també quina és la seua *posició* dins del sistema literari català, com a poeta i com a assagista.

I Dominic Keown ho explica de manera molt clara al seu pròleg a *L'oblit*: "el nostre escriptor s'ha mantingut al marge del *maelstrom* ambiental del procediment classificador a l'ús, amb el seu extratextualisme obsessiu, per defensar lleialment el valor de l'acostament analític basat en criteris literaris de la tradició angloamericana: el ja famós '*close reading of the text*'⊠; i defineix així aquell extratextualisme: la 'pressuposició, poc convincent, de la inseparabilitat de la literatura del seu entorn sociopolític; i el corol·lari teòric d'aquesta premissa sembla advocar que les vagueries de la creació artística poden explicar-se *enterament* d'acord amb aquest esquema (Keown, 1996: 5, el subratllat català és meu).

Un poc més endavant, Keown (1996: 6) parla de 'l'entera incomoditat experimentada per part de la crítica a l'ús a l'hora d'encasellar [ ] discretament' escriptors com Jaume Pérez Montaner, ja que, 'en termes d'edat i d'intenció humanista hom l'hauria d'incloure en l'anomenat grup 'realista' dels primers anys setanta'; mentre que 'la confirmació de l'emotiva latència estètica de la paraula [ ], d'acord amb els criteris reduccionistes de la teoria local, l'hauria de definir com

a 'formalista', a la qual cosa caldria afegir 'la inconfusible dimensió compromesa de la seva obra'.

Però en quin sentit es pot ser alhora "realista", "formalista" i 'compromès'? El mateix Pérez Montaner (2003: 54 i 56-57), parlant de Joan Fuster, defineix així la seua escriptura: 'Allò que està en joc en els seus articles és la pràctica i les característiques de l'escriptor, l'èmfasi de l'enunciació sobre l'enunciat que obre les portes ben sovint a la crispació reveladora i a la crítica i s'atreveix a dir allò que 'no es pot dir' o que, segons alguns, 'no està bé que es diga'. Perquè la seua actitud 'és la de l'intel·lectual compromès que, en la cruïlla de l'escriptura i el discurs, opta sempre per la posició incòmoda de l'escriptura. I, des de l'escriptura, l'objecció al discurs imperant, perquè sap que mai no es té la raó, tota la raó, ni es posseeix mai la veritat, tota la veritat'. Una escriptura que, com diu Martí Monterde (2003: 22) parlant de Pla i de Fuster, té la doble finalitat de 'rescatar de la desaparició un món i les persones que l'habitaven amb totes les seves penes i treballs i dies, formes de pensar i formes d'actuar sense les quals no s'explica un temps' i de fer 'possible una manera d'entendre l'escriptura; també perquè la memòria sigui escrita des de la certesa que pertany al present'. Perquè 'Si una virtud té la literatura', ens recorda Martí Monterde (2002: 72) parlant de nou de Fuster, 'és la seva complexitat infinita, la impossibilitat d'establir un sentit definitiu per als texts, perquè és inesgotable la font de preguntes que conté: especialment les que ens fem nosaltres mateixos a través seu'.

Tornant a Harold Bloom, a qui també cita Keown, Pérez Montaner (2009: 186) ens explica més endavant que 'en *The Anxiety of Influence* i en *A Map of Misreading*, ens ha mostrat teòricament aquests itineraris tan característics de les obres literàries i, sobretot, dels temes, dels motius i dels trops que estan en la seua base'. I la influència, la lectura errònia i, a més, l'ansietat (estem parlant de poetes) no formen part d'aquests títols per casualitat. Diu Pérez Montaner (2009: 90) que 'Estellés ens ensenya a veure i llegir els clàssics amb ulls nous, arrelats en el nostre temps i compartint els nostres problemes. Què és si no esdevenir un clàssic en literatura? Quin millor destí que perpetuar-se entre les nostres preocupacions després de vint, cinc-cents o dos mil anys?', i un poc més endavant, referint-se a una citació de Bloom, matisa: 'Estellés s'inscriu com a escriptor en la línia d'aquests poetes forts i revisionistes que són capaços de reconèixer i acceptar les influències 'l'ansietat de les influències' dels grans poetes precursors, per assimilar-les i fer-les definitivament seues', d'aquesta manera,

Horaci, Neruda i March 'reviuen amb força en la poesia d'Estellés' (Pérez Montaner 2009: 91). I això mateix, en la meua opinió, és el que passa amb la influència estellesiana en l'obra poètica de Pérez Montaner: en ella s'ha fet realitat el que ell diu, citant Bloom, que ha fet Estellés amb March, però potser més com a reacció necessària d'autoafirmació ('després de vint, cinc-cents o dos mil anys' escriu Pérez Montaner, i els períodes temporals no són casuals, almenys els dos primers) que com a afinitat electiva, donada la seua amistat (d'altra banda, i si es tracta d'afinitats, caldria parlar ací, i no poc, de Wallace Stevens, e.e. cummings o Anne Sexton, però no tinc més remei que admetre la manca dels coneixements necessaris per a fer-ho amb solvència).

'Els poetes, tots els grans poetes', resumeix Pérez Montaner (2009: 110-111),' han d'enfrontar-se directament amb la tradició, amb els propis records i els seus fantasmes literaris en tant que poetes, per destruir-la o tergiversar-la i trobar així la seua pròpia expressió poètica'; en el seu cas, més encara que en el d'Estellés, amb un estil, una textura, diguem-ne, del tot diferent del seu gran referent contra/amb el qual reacciona. És també el cas, si fa no fa i *mutatis mutandis*, de Palàcios amb Fuster. Josep Palàcios (2002: 65) ho resumeix en una frase tan lapidària com fusteriana: 'Qualifiquem-lo així: el mestre que millor ha sabut escoltar'. No debades, tant en aquest cas com en el Pérez Montaner i Estellés, podríem parlar d'una influència fonda i distanciada, la d'aquell qui 'ja em perdonareu la perífrasi o apropiació indeguda del conegut aforisme còmplice' amb la seua amistat i la seua escriptura t'ajuda a ser com ets i no com ell.

Ara, a tall de conclusió, només dues coses. La primera, que l'opció estilística de *El Mural com a fons* és també la del 'llenguatge planer', 'l'expressió directa' i 'la visió desidealitzada de la realitat', com defineix l'autor la poesia d'Estellés; i que com el seu amic Vicent, Pérez Montaner també escriu, al cap dels anys, 'en una societat dominada pel feixisme o per un conservadorisme ultramuntà i repressor', en la qual una escriptura assagística com la que ací ressenyem o 'la poesia d'Estellés' havien 'de representar necessàriament una veu discordant', que, ben sovint, 'acumulava en carpetes i calaixos la seua obra manuscrita o mecanografiada a l'espera de temps més propicis' (Pérez Montaner 2009: 119, 220 i 115). El silenci, doncs, un silenci clamorós i revoltat, en la perifèria de la perifèria literària, que es renova un colp rere altre fins que esdevé senya d'identitat; i que demà, si hi ha justícia, serà una cançó o potser un assaig.

Bibliografia

KEOWN, Dominic (1996). 'Pròleg' a *L'oblit*. Barcelona: Edicions 62, pp. 5-11.

MARTÍ MONTERDE, Antoni (2002). 'Parlar de literatura (Joan Fuster i la idea de crítica literària)', dins *L'Espill*, núm. 10, segona època, pp. 68-79.

—(2003). 'Tomba de la no-ficció. Rellegir Joan Fuster, contra les derrotes de la memòria', dins *Literatures* núm. 1, segona època, pp. 21-46.

PALÀCIOS, Josep (2002). "Petit assaig tal com ve, per a tot o per a no res", dins *L'Espill*, núm. 10, segona època, pp. 60-67.

PÉREZ MONTANER, Jaume (2003). "Joan Fuster entre el discurs i l'escriptura", dins *Literatures* núm. 1, segona època, pp. 47-60.

—(2009). *El Mural com a fons (la poesia de Vicent Andrés Estellés)*. Catarroja: Perifèric Edicions.